

## INSCRIPTIILE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE LA SCHITUL FEDELEȘOIU (JUD. VÂLCEA)

**Ruxandra LAMBRU**

The aim of the present article is to bring into attention a few observations regarding the inscriptions in Romanian from the Fedeleșoiu mural painting, starting from the iconographic repertoire in the county of Valcea, from Constantin Brâncoveanu's time, realized by Corina Popa, Ioana Iancovescu, Elisabeta Negru, Vlad Bedros. The article points out a few characteristics of the texts, indicating older sources (from the XVIth century). The *Bible* 1688 is not yet a source from the contemporary paintings and religious inscriptions.

**Key words:** Romanian language XVI<sup>th</sup> century, Brancovan mural painting, Serban Cantacuzino's Bible 1688, mural inscriptions, Epigraphy, Erminia

Inscriptiile de la schitul Fedeleșoiu – județul Vâlcea au fost transcrise, descifrate și publicate recent<sup>1</sup> în cadrul unui proiect mai amplu de repertoriere a patrimoniului brâncovenesc. Am dorit ca în prezentul articol să scoatem în evidență caracterul aparte al inscripțiilor ce însotesc pictura acestui monument, deoarece oferă câteva fapte de limbă interesante pentru perioada în care au fost scrise.

Schitul Fedeleșoiu este situat în satul cu același nume din comuna Dăești, județul Vâlcea. Din ansamblul inițial se mai păstrează astăzi doar biserică, arhondaricul și clopotnița<sup>2</sup>. Construcția bisericii a început în anii 1673-1674, sub domnia lui Grigorie Ghica, dar s-a încheiat abia în anul 1702, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, după cum atestă și pisania sculptată:

† açast' sfÚ'nt' 1 î dmÚnzBåsk' beshrik' 1 din temelie sa" zidit 1 î sa"  
Špodobit k" z"grßvhla 1 Štr" çinsth î la"da sfintei prhbra/Èenii domn"l"i nostr" 1

<sup>1</sup> Corina Popa, Ioana Iancovescu, Elisabeta Negru, Vlad Bedros, Ruxandra Lambru (traduceri din lb. slavonă), Natalia Trandafirescu (traduceri din lb. greacă): *Repertoriul picturii murale brâncovenesti. Județul istoric Vâlcea*, București, Ed. Universitatea Națională de Arte, 2008, p. 329-336.

<sup>2</sup> Pentru mai multe amănunte legate de istoricul acestui monument vezi capitolul consacrat schitului în Popa..., *op. cit.*, p. 319-328.

ÎUș xÚs 1 î sa" fßk"t k" toat' kelt"âla 1 a m'rîi sale rßposat"l"i domn"l"i 1 ï grigorie gika voivod/ Š domnïå d"pre "rmß 1 Šnkß neisprßvind"sß at"nça 1 a" rßmas as"pra prhsfÚncit"li mitropolit"l"i kir varlaam/ î sa" nevoit de a" isprßvit a"chstâ toate kßte sß vßd 1 k" toat' podoaba ei 2 Štr" slava l"i d"mnezß" amin 3 Š zilele/ l"i ï kostandin basarab' voivod 1 avg"st 1 iÚ 1 zil 1 ani 1 dela 1 adam 1 #zsÚi 3 dela xÚUs1 #aÚ, 3 / † piÚs 1 az 1 afanasie 1 † 1 ÈÚ 1

(† Această sfântă și d<u>mn<e>zăiască beseanică din temelie s-au zidit și s-au împodobit cu zugrăveala întru cinstea și lauda sfintei Preaobrajenia Domnului nostru I<isu>s H<rîsto>s și s-au făcut cu toată cheltuiala a mării sale răposatului domnului Io<an> Grigorie Ghica voivod, în domnia dupre urmă. Încă neisprăvindu-să atuncea, au rămas asupra preasf<i>nțitului mitropolitului chir Varlaam și s-au nevoit de au isprăvit aceastia toate câte să văd, cu toată podoaba ei, întru slava lui Dumnezeu, Amin. În zilele lui Io<an> Costandin Basarab' voivod, avgust 10 zil<e>, ani de la Adam 7210, de la H<rîsto>s 1700<sup>1</sup>. † Scris-am eu Atanasie din J<iblea><sup>2</sup>).

Inscripțiile păstrate la schitul Fedeleșoiu sunt scrise, în marea lor majoritate, în limba română: în altar – inscripția de la Pantocrator, filacterele profetilor vetero-testamentari din turlă (cu excepția textului de la Iona, care apare în slavonă), în pronaos – medalioanele cu profeti, titlurile scenelor, pisania votivă. Restul inscripțiilor sunt în slavonă: titlul de sfânt/sfântă, de mucenic ce precedă numele din sinaxar; în altar – pomelnicul zugravilor, dialogul sf. Petru cu Hristos, la agnă și pe filacterele sfinților ierarhi, inscripțiile din pronaos ce însotesc scenele mariale: Maica Domnului Cea mai înaltă decât cerurile, Axionul („Cuvine-se cu adevărat...”), Axionul liturgic al liturghiei sfântului Vasile („De tine se bucură”), Troparul Litiei („Născătoare de Dumnezeu, Fecioară, bucură-te, cea plină de dar”). Catavasia la Întâmpinarea Domnului („Întărește, Doamne, biserică Ta, pe care ai răscumpărat-o cu săngele Tână” ) apare de asemenea în slavonă.

În naos, aşa cum subliniam, titlurile praznicelor sau citatele din Evanghelie ce servesc ca titlu pentru Duminicile de peste an (sau Duminicile Penticostarului) sunt scrise în limba română. Doar două praznice împărătești (Schimbarea la Față și Învierea) și unul al Maicii Domnului (Adormirea) sunt consemnate în slavonă. Acestea trei din urmă sunt sărbători importante în calendar, a căror denumire era încetătenită în forma slavă: [pre>brâ]Eenie xvÚo („Schimbarea la Față” [a lui Hristos]), v'skresenie xvÚo („Învierea” [lui Hristos]), uspenie bcÚi („Adormirea [Maicii Domnului]”). Criteriul după care le considerăm aici sintagme slavone și nu românești este faptul că sunt urmate de determinanți în formă slavă – x<rîsto>vo, b<ogorodi>ci – și nu au articol.

<sup>1</sup> Echivalarea anilor este greșită, căci valeatului 7210 îi corespunde anul 1702.

<sup>2</sup> Pisania a fost publicată de Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Judeușul istoric Argeș*, București, Ed. Academiei, 1994, s.v. 359.

În schimb, titlurile duminicilor Penticostarului reprezentate în pictura murală de la Fedeleșou și textele aferente sunt într-o limbă română ce păstrează caracteristici de secol al XVI-lea: xÚs a" izb'vit m"ârh çh g'rbov' 'H<risto>s au izbăvit muiarea cea gârbovă', xÚs a" t'm'd"it "[m]flat" 'H<risto>s au tămăduit u[m]flatu', k'nd' a" ad's Eidovi pe m"ârh ça k'rv' la xÚs 'Când au adus jidovi[i] pe muiarea cea curvă la H<risto>s', çine e dirept s' à Šnt'i piatra s' dh Šntr'nsa 'Cine e dirept să ia întâi piatra să dea într-însa'. Argumentele pe care le aducem în susținerea afirmației de mai sus sunt forma *au* în loc de *a* la persoana a treia singular a auxiliarului „*a avea*”, substantivele ca *ceriu* (puterile ceriului), *păminte*, forma cu *e* nesincopat a adjecțivului (aici substantivizat) *dirept*, toate fenomene specifice textelor rotacizante de secol al XVI-lea.

\*\*\*\*

### Altar

b'rbac/ gali/leåni/ çe stac/ k''t'n/d' la/ çerü  
xÚs/ mironosicelor  
d'minika samarinhnhei  
let'rgjå apostolhsk'  
pomeni 1 gdÜi 1 z'gravii sima 1 ranite 1 wefan 1 gjorgie

### Naos

vedeci vedeci k' e" s'nt' m'nt"itorül l'mii 1 l'mina ça adev'rat' 1 izvor"l viecii fiül  
l'i 1 d'mneze" 1 k' voe am vr't' 1 Šn tr'p mam Šbr'kat ka s['] m'nt'esk' pre  
adam' cel k'z't pre miÈlok"l īarpel"i  
prorok solomon: g"ra de/rept'l/i va gr'i/ Šcelhp/ç"nh; prorok ierimiä: ad'î/ßm  
aminte/ de mila/ tinerh/celor ta/le î de dr/agosth s'/v'rîri/ tale; prorok avvak"m:  
p'n['] k'nd dÚ/mne voi/ striga/ î n" m'/ vei ask"/ita; prorok ieze[k]jil: vedh/rh  
asß/m'n'rîi/ m'rire/ domn"[l'i]; prorok ilie: tr'âwe/ d[o]mn"l/ tr'âwe/ [s'f]le/[t]"l  
mîe"; prorok iisaia: ask"lt'/ çerûle/ î bag'/ Š "reki/ p'minte/ k'ç k' 1 do/mn"l a"  
gr'it fi/ am n'sk't'; prorok dvÚd': [...] k' Šce/lepç"ne/ lhi f'k't; prorok moôsi: zise  
do/mn"l k'/tre m[oisi]  
r'stignirh l'i xÚs  
k'nd a" prins' Èidovi p' xÚs  
d'kerh kr'ki  
ad'kerh l'i xÚs Šnai[n]tea l'i kaiafa  
k'nd a" d"s p' xÚs la pilat  
d'mineka r'b"l'i  
d'mineka sl'b'[n]og"l'i

xÚs a" t'm'd"it feçor"l [sot]nikova  
xÚs a" t'm'd"it zÚ<sup>1</sup> b"boî  
xÚs a" izb'vit m"ârh çh g'rbov'  
xÚs a" t'm'd"it "[m]flat"  
xÚs a" blestemat zmokin"l çel f'r de rod  
m'nt"irh l" zaxei  
k'nd' a" ad's Èidovi pe m"ârh çâ k"rv' la xÚs; çine e dirept s' à Šnt'i piatra s' dh  
Šntr'nsa  
domne isÚe xsÚe ale tale dintr" ale tale cie ad"çem noi nevrhdniçi robii t'i  
david; übitam/ podoaba/ kasei t/ale dmÚ/ne ziçe/ prorok"l dvÚd'  
solomon; s' fie d/mÚne oki/i t'i de/kiî/ spre ka/sa aças/ta

### Pronaos

proÚro moõsi: e" r"g/ arz'nd/" thm/ v'z"t/ feço/rh; proÚro aaron; e" toæ/g" Šf/r"zit/  
th[m]/ [...]  
proÚro solomon; e" pat/ Šp'r'/tesk"/ tem v'/z"t f/eçorh  
prorok gede;n; e" l'/n' [ro]"/ra[t'] tem/ vßz"t/ feçorh'  
proÚro dani[i]l; e" m"n/te "m/brit/ thm v'/z"t/ fe/çorh  
proÚro ieremia; e" k'd/elnic'/ tem [v']/z"t fe/çorh  
prorok avvak"m; e" pi/tr' te/m v'z"/t f[e]/çorh  
proÚro mixea: e" fe/[...]  
proÚro na"m: e"/ fe/çorh/ k"ra/t' t'm/ v'z["t]  
proÚro david"e" ki/vot sf/Št" t/hm v'/z"t fe/çorh  
p"terile çerül"i s' b"k"r', la"da prhkuvi"ilor/[...] pro/pov'd"esk' p'storii  
apsÚl' petr" fraci/lor [...] / [f]laçêci/ adevera/tß kimarh/ voastr'  
apÚsl' pavel fracilor/ toci noi da/tori sßntem s' ne arßtßm/ Šnainth/ È"dek'ci/ l"  
xÚs  
i" kostandin basarab 1 b 1 voivod  
varlaam mitropolit"l î al doilh ktitor k'wig'torül lok"l" açest"å  
i"1 grigorie gika voivod, i" matei voivod, i" wefan voivod, ktitorii çei dint'i i gdÚa  
ego mariâ gdÚa kr'stina gdÚa katrina  
anfim mitropolit"l  
>nisifor monax ispravnik"l

Pisania sculptata<sup>2</sup>

\*\*\*\*\*

---

<sup>1</sup> În loc de „iÚ („zece”), cum ar trebui scris în conformitate cu pericopa evanghelică, zugravul a notat aici zÚ („șapte”).

<sup>2</sup> Vezi *infra*.

Am lăsat deoparte numele de sfinți ce apar izolate și am grupat inscripțiile în limba română, păstrând ordinea apariției lor în planul desfășurat al monumentului, dorind ca în continuare să facem câteva observații pe marginea acestora, pornind de la grafie și continuând cu aspectele ce țin de morfologie.

Varietatea formală a unor cuvinte reflectă ezitările în găsirea unui echivalent grafic pentru sunete sau grupuri de sunete din limba română. Un exemplu concluziv este cuvântul *fecioară*, care apare în mai multe variante grafice: *feçor'*, *feçorh*, *feçoar'* (pronaos); pentru secvența *te-am* [văzut] întâlnim și forma *thm*, și *tem* (pronaos). Mai multe variante se întâlnesc pentru la redarea grupului *în*: *Š*, *Šn*, *ßn*, *'n*: *Š* [zilele...] (pisanie), *Šnkß* (pisanie), *sßntem* (pronaos); există chiar un cuvânt în care *în* este redat grafic în două moduri: *Šntr'nsa* (naos). În ceea ce privește redarea grafică a diftongului *oa* din limba română, deși regula era folosirea slovei *o*<sup>1</sup>, la Fedeleșoiu întâlnim doar o: *dōmne* pentru *Doamne*, *feçor'* pentru *fecioară*. Unele forme nu se explică decât printr-o greșală de (trans)scriere, ca de exemplu *kīmarh* pentru *chemarea* (pronaos).

O situație aparte o reprezintă folosirea cu relativă consecvență a slovei *k* în loc de *ç* pentru secvențele fonetice *ce*, *ci* (*d"kerh kr"ki*, *ad"kerh [l"i xÚs]*). Dintre toate monumentele ale căror inscripții au fost repertoriate în volumul citat, doar la Fedeleșoiu întâlnim această particularitate, cel mai probabil o influență a slavonei de redacție sârbă<sup>2</sup>.

Prezența fonetismelor arhaice în cuvinte ca *let"rgiă*, *derept*, *d"mineka*, *adeverat*, *vedhrh* alături de prepoziția *dupre* (*d"pre*) – o formă inedită ce reprezintă, cel mai probabil, o contaminare cu *pre*, la rândul ei o formă arhaică pentru secolul XVI – individualizează registrul stilistic al textelor repertoriate. Pentru adjecтивul *drept* întâlnim două forme, ambele fără sincoparea lui *e*<sup>3</sup>: *dirept* (pronaos) și *derept* (naos). De asemenea, sintagma *ad"îßm aminte* – care amintește de primele traduceri ale *Psaltirii* în limba română – prezintă un perfect al verbului *a aduce* înlocuit încă din secolul al XVI-lea de forma analogică *adusei*<sup>4</sup>.

Alte formulări diferă față de textul *Bibliei de la București* (1688), ediție ce poate fi considerată sursa cea mai probabilă a textelor din perioada respectivă. Versetul din Cartea a IV-a a Regilor (2, 2): *tr'âwe d[o]mn'l*, *tr'âwe [s"fl]e[t]"l mîe*", care apare în naos, pe filacterul proorocului Ilie, sună, în versiunea *Bibliei de la București*, „viu

<sup>1</sup> Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche și slavona românească*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975, p. 265.

<sup>2</sup> V. Gheorghe Mihailă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Ed. Enciclopedică, 1974, p. 193.

<sup>3</sup> Inovație fonetică de secol al XVI-lea, v. Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române, I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, București, 1986, p. 540.

<sup>4</sup> *Idem*, p. 154.

Domnul și viu sufletul tău”<sup>1</sup>. De asemenea, citatul din Evanghelie după Ioan, capitolul 8, versetul 7, apare la Fedeleșoiu în formularea *cine e dirept să ia întâi piatra*, iar în *Biblia* de la 1688 *cel nepăcătos dentru voi...*<sup>2</sup>.

Un interes deosebit îl prezintă influențele limbii române întâlnite în inscripțiile slavonești. Articolul enclitic *-u(l)* apare atașat numelui slav al sf. Ioan Gură de Aur: *zlatost*. La pomelnicul zugravilor din altar, sintagma slavă *†pomeni 1 gdÚi* este urmată de cuvântul românesc în flexiune românească *zgravii* și apoi de numele acestora *sima 1 ranite 1 wefan 1 gïrgie*. Forma *zgravii* prezintă atât desinența de nominativ plural, cât și articolul hotărât enclitic. În cazul episodului evangelic al vindecării slugii sutașului, zugravul a notat *xÚs a" t'm'd"it feçor"l [sot]nikova*, alăturând un substantiv slav, în declinație slavă (forma de genitiv [sot]nikova) unei sintagme „românești”. În context să menționăm confuzia fecior/slugă, care deja ține de un alt nivel de interpretare.

În concluzie, putem afirma, pe baza trăsăturilor evidențiate mai sus, că inscripțiile religioase în limba română de la schitul Fedeleșoiu (post 1702) au caracteristici arhaice, de secol al XVI-lea, cu unele reminiscențe ale traducerilor rotacizante ale textelor sfinte (*ceriu, dirept, [Hristos] au tămăduit*). Citatele din Scriptură ce însoțesc pictura murală diferă de traducerile relativ contemporane ridicării schitului (de exemplu *Biblia* lui Șerban Cantacuzino), fără a fi însă mai puțin unitare sau coerente. Toate aceste caracteristici individualizează monumentul adus în discuție față de celelalte ctitorii brâncoveniști, oferind atât filologilor, cât și specialiștilor în istoria artei informații interesante privind vechimea surselor și a erminiiilor/modelelor folosite de zugravi.

\*\*\*

Această scurtă analiză este parte a unui proiect mai vast, ce cuprinde un repertoriu de inscripții culese de la 19 monumente brâncoveniști din perioada 1688-1714. Alegând un monument de dimensiuni reduse, cu material epigrafic pe măsură, am dorit să exemplificăm la scară mică importanța inscripțiilor religioase. Acestea au fost neglijate – și de aceea au rămas inedite –, accentul căzând pe inscripțiile laice, care au atras interesul specialiștilor prin informațiile de natură istorică și socială pe care le ofereau. Materialul epigrafic cu caracter religios poate completa imaginea de ansamblu a limbii române folosite în acea perioadă, căci oricât de însemnate numeric față de secolele precedente ar fi documentele scrise din acea perioadă, ele tot sunt puține în comparație cu alte spații culturale europene.

<sup>1</sup> *Biblia adeca Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament* (tipărită întâia oară în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino), București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 265.

<sup>2</sup> *Idem*, p. 819.

### Bibliografie

*Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament* (tipărită întâia oară în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino), București, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997

Mihăilă, Gheorghe, *Dicționar al limbii române vechi* (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI), București, Ed. Enciclopedică, 1974

Olteanu, Pandele (coord.), *Slava veche și slavona românească*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975

Popa, Corina, Iancovescu, Ioana, Negru, Ecaterina, Bedros, Vlad, Lambru, Ruxandra (traduceri din lb. slavonă), Trandafirescu, Natalia (traduceri din lb. greacă): *Repertoriul picturii murale brâncovenești. Județul istoric Vâlcea*, București, Ed. Universitatea Națională de Arte, 2008

Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986